

■ Prokop TOMEK (ed.)

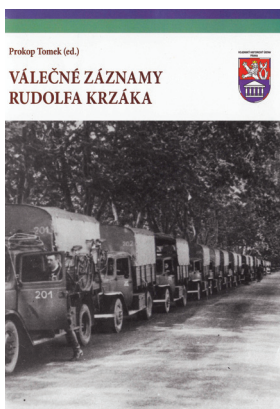
Válečné záznamy Rudolfa Krzáka

Ministerstvo obrany České republiky – Vojenský historický ústav, Praha 2014, 119 s.

Československá pozemní armáda ve Francii (1939–1940) stála poměrně dlouhou dobu mimo hlavní zájem historiků, sahajících (stejně jako autor recenze) po lákavější látce, jakou představovali naši letci či jednotky na Středním východě, případně v Sovětském svazu. Teprve nedávno vyšlo k dané problematice reprezentativní dílo *1. československá divize ve Francii (1939–1940)*, VHÚ 2010, z pera Gustava Svobody.

Zkušený historik, autor mnoha publikací Prokop Tomek z Vojenského historického ústavu v povedeném edičním počínu zveřejnil „francouzský“ deník legendy zahraničního odboje, generálmajora v. v. Rudolfa Krzáka (6. 4. 1914 – 22. 4. 2004). Po kvalitní úvodní studii, mapující život budoucího generála, následuje samotný deník, zahrnující pohnuté období od 6. do 24. června 1940. Závěrečnou přílohu tvoří Krzákovy vlastnoručně psané zprávy o jeho účasti na operaci SILICA v severní Itálii. Za pozornost jistě stojí i kapitola o Krzákově absurdním sledování Státní bezpečností v letech 1985–1986, která jej podezřívala ze špionážní činnosti ve prospěch CIA. Jak Tomek trefně podotkl, svým způsobem to byla pocta, kterou totalitní režim nepřímou složil starému vojákovi. Příložená dokumentace StB ukazuje na mravní marasmus a neutešené poměry v „socialistickém“ Československu na konci 80. let.

Deníky, subjektivní pohled na „malé“ i „velké“ dějiny, jsou stále, a nutno podotknout, že zasloužené, v zorném poli profesionálních historiků i badatelů. Vedle dopisů či odposlechů zajatých vojáků poskytují nenahraditelný pohled na válečné peripetie, které se mnohdy až ex post ukázaly jako zlomové. Klasická studie Richarda Holmese *Obrazy války. Chování člověka v bitvě*, Nakladatelství Lidové noviny 2011, či práce dvojice Sönke Neitzel – Harald Welzer *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení*

a umírání, Academia 2014, potvrzují výjimečnost takových pramenů.

Rudolf Krzák byl typickým představitelem své generace, respektive souputníků z předválečné Vojenské akademie v Hranicích. Pocházel ze středostavovské rodiny, absolvoval kvalitní středoškolské studium a po maturitě (červenec 1934) dobrovolně se vydal na dráhu profesionálního vojáka. Jak později sám podotkl, službu v armádě považoval za přihlášení se k určité tradici, kde netřeba sáhodlouze hovořit o vlastenectví. Pro mladého poručíka nastal zlom německou okupací, kdy nastoupil cestu do zahraničního odboje (červen 1939).

Po polském intermezzu se 1. srpna 1939 vylodil ve Francii. Stejně jako ostatní spolubojovníci musel vstoupit do řad francouzské cizinecké legie (v Evropě stále panoval mír a Francie nemohla do své armády přijímat cizince). Po krátké legionářské službě v Alžírsku následovalo na konci září 1939 zařazení do jihofrancouzského Agde, kde byl pro československé vojsko zřízen po všech stránkách mizerný výcvikový tábor. Jelikož důstojníků byl relativní přebytek, nebyl v červnu 1940 nasazen přímo na frontě, ale jako velitel pomocné roty se podílel na strategicky důležitém zásobování a přepravě ustupujících československých vojáků. S ohledem na rozklad francouzské armády byla tato činnost mimořádně důležitá. Zajatým československým vojákům totiž hrozil trest smrti. Po kapitulaci Paříže následovala dramatická evakuace do Velké Británie.

Ve svém deníku zachytil Rudolf Krzák, jakému psychickému náporu čelili vojáci v průběhu závěrečné fáze bitvy o Francii: *Rozčarováním pro všechno mužstvo byl první styk s nejbližší francouzskou ekipou, kde jsme poprvé začali potkávat z fronty se vracující ojedinelé vojáky, menší i větší hloučky, se zbraněmi i beze zbraní. Srážely i nadšení nejlepších a nejdohodlanějších vojáků odpovědi vojáků francouzských. „Všichni, co jsme zde, jsme celým zbytekem roty. Prcháme již 14 dní ve dne v noci, ustupujeme již od Longwy. Bošové jsou již tam někde vzadu,“ odpovídají a ukazují hlavou někam do neurčita. To bylo prvé setkání s tím francouzským Poilu (chlupáčem, slangový výraz pro pěšáka - pozn. aut.), které nám vzalo všechny ty pěkné představy, naděje a zanechalo pouze hořkost, lítost a zklamání.* (s. 83)

Mladý důstojník neměl zkušenosti s provozem a přesunem armádního vozového parku. Postrádal mapy, kvalitní spojení. Musel se starat o mužstvo a hlídat, aby cenné automobily nezmlžely i s dezertéry. Později vzpomínal na tento krátký časový úsek jako na nejnáročnější ve svém životě. Prakticky nespal a byl stále ve střehu.

Poručík Krzák se v polovině července 1940 vylodil v Liverpoolu, odkud směřoval do tábora Cholmondeley, kde, jak známo, nastala těžká krize a morální rozklad zbytků pozemní armády. Zatímco ve Francii čítala 1. čs. divize 10 530 mužů, v Anglii to bylo pouhých 3 274 mužů. Většina mužstva (pocházející ze Slovenska) zůstala ve Francii, kde měla své zázemí. Přes půl tisíce (535) vojáků opustilo armádu, a než by pokračovali v boji za československou věc, raději se nechali od Britů internovat,

Zatímco mužstva byl citelný nedostatek, u důstojníků to bylo právě naopak. Samotný Krzák nebyl výjimkou, pokud se jednalo o upotřebení. Nejprve zastával funkci výkonného rotmistra, poté byl zástupcem velitele spojovací čtyř praporu, velitelem sběrné roty u 1. praporu apod. Únor 1941 nastartoval jeho kariéru novým směrem, když byl zařazen k šifrovací skupině 1. oddělení II. odboru (zpravodajského) Ministerstva národní

obranu. Na novém působišti ale nebyl nadporučík (povýšen 28. října 1940) Krzák spokojen. Později dokonce neúspěšně žádal o odeslání do Sovětského svazu. Nicméně na podzim 1941 prodělal nejen speciální výcvik útočného boje, ale i parašutistický výcvik. Úspěšní absolventi byli v rámci Special Operations Executive nasazováni do zvláštních operací na nepřátelském území. V květnu 1942 nastoupil ke Zvláštní skupině D 1. oddělení (ofenzivní zpravodajství) II. odboru MNO v Londýně. Později působil u druhé, výcvikové sekce, v jejichž řadách se v období 1942–1944 intenzivně podílel na výcviku druhé vlny výsadků do Protektorátu.

Po celou válku se zahraniční akce potýkala s akutním nedostatkem vojenského personálu. V srpnu 1944 byl Krzák vyslán do Itálie, aby se podílel na přechodu protektorátního Vládního vojska (přibližně 5 tisíc mužů), působícího od května téhož roku v italském zázemí, ke spojeneckým jednotkám. Operace skončila neúspěchem. Na druhou stranu sice přeběhlo přes 800 vojáků a důstojníků, ale byla to jejich samostatná iniciativa, nikoliv zásluha mise.

Kapitán Krzák (povýšen byl 28. října 1944) plnil další úkoly na italské frontě z vlastní iniciativy a nešetřil kritikou na adresu nepružné organizace a britského velení. Ve své zprávě věnoval prostor i sudetským Němcům, kteří se ...v severní Itálii vydávají za Českoslováky, kdykoliv padnou jako zajatci do rukou partyzánů. Měl jsem příležitost setkat se i s několika takovými případy [...], nikdy jsem se však nesetkal s tím, že by ovládali sebemeně český jazyk. Nikdy se také nestalo, že by Sudetský Němec dobrovolně přešel k partyzánům, ačkoliv Rakušané přecházeli velmi často. (s. 116)

Třebaže politické vedení neustále zdůrazňovalo národnostní charakter vojenských jednotek v zahraničí, faktem zůstává, že největší zdroj nových rekrutů paradoxně přestavovali zajatci Wehrmachtu. Na konci války čítalo československé vojsko na Západě necelých 10 tisíc mužů, přičemž každý třetí byl bývalý příslušník německé armády.

V prosinci 1944 se kapitán Krzák vrátil zpět do Británie. Na jaře 1945 se v rámci československého armádního sboru podílel na osvobození Československa. Návrat domů byl neradostný. Německou okupaci přežil z šestičlenné rodiny pouze bratr Bohumil. Tragický skon nejbližších majora (povýšen v létě 1945) Krzáka silně poznamenal. Jako pro většinu „západáků“ přišel i pro něj další osudový okamžik po únoru 1948.

Po zatčení (19. listopadu 1949) byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen k devíti letům odnětí svobody. Díky tomu, že počátkem roku 1951 byl zatčen Bedřich Reicin, hlavní iniciátor Krzákovy perzekuce, mělo odvolání proti rozsudku kýžený výsledek. Po dvou a půl letech se nevinný důstojník ocitl na svobodě. Po dlouhých patnáct let pak těžce manuálně pracoval, navzdory rostoucím zdravotním problémům. V období Pražského jara se dočkal rehabilitace. Byl povýšen do hodnosti plukovníka a opětovně nastoupil do armády. Normalizace znamenala konec aktivní služby a přeložení do zálohy, jelikož formálně splňoval podmínky nároku na starobní důchod. Stejně jako stovky veteránů ze západní a východní fronty se plného uznání a respektu dočkal až po pádu režimu. In memoriam obdržel nejvyšší státní vyznamenání, Řád bílého lva.

Minulý rok uplynulo 100 let od narození Rudolfa Krzáka. Práce Prokopa Tomka je splacením části velkého dluhu (nejen) vůči tomuto statečnému muži, pro něhož slovo vlast nebylo prázdným pojmem.

Ladislav Kudrna

■ Jiří PADEVĚT

Krvavé finále. Jaro 1945 v českých zemích

Academia, Praha 2015, 693 s. + DVD

Když před dvěma lety vyšel autorův *Průvodce protektorátní Prahou*, v němž se propojovala konkrétní místa s tehdejšími událostmi a jejich aktéry, vyvolal nečekaný a značný ohlas mezi čtenáři. V roce 2014 pak získal cenu Magnesia Litera a v anketě

Lidových novin zaujal páté až osmé místo. I tentokrát přichází Jiří Padevět s objemnou publikací. Zachycuje v ní násilnosti a zločiny páchané nacisty na území Protektorátu i v hranicích předválečných na civilním obyvatelstvu v posledních měsících okupace a druhé světové války v Evropě.

Publikace je výsledkem autora usilovného, až minuciózně pečlivého a pilného bádání, studia archivních dokumentů, historiografické literatury, kronik i vzpomínek. O tom přesvědčí již letmý pohled na použité archivní fondy z různých centrálních a zejména regionálních archivů a přehled použité literatury, periodik a internetových stránek. Navíc text knihy obohacují v mnoha ohledech dosud nepublikované anebo málo známé fotografie, nezvratně dokládající dobové hrůzy.

Již samotné rozčlenění naznačuje nebývalou systematičnost. Autor vychází ze současného územního uspořádání České republiky a v rámci krajů se posléze věnuje v abecedním pořadí jednotlivým místům. Je třeba zdůraznit, že tentokrát je zahrnuto celé území Čech, Moravy a Slezska v předválečných hranicích. Autorův kauzální výzkum umožňuje rozlišit různé typy násilností. V teoretickém úvodu píše o čtyřech skupinách. V prvním případě zaznamenává aktivity protipartyzánských komand (nacisté je nazývali bojovníky s bandity), kdy docházelo k terorizování, vraždění obyvatel, a dokonce k vypalování vesnic zejména na Moravě. Do druhé skupiny zařazuje násilnosti, které charakterizovaly boje při potlačová-

ní českého povstání v květnu 1945, a to jak v mimopražských městech, tak přímo v Praze. Do třetí skupiny shrnuje místa, kde umírali vězni z transportů a během pochodů smrti. Podle Padevětova názoru bylo v této skupině nejvíce obětí. Jejich převážnou část se nepodařilo identifikovat. Dodejme, že mezi nimi bylo kromě Čechů také množství cizinců z různých zemí okupované Evropy. Ve čtvrté skupině se autor soustředil na zločiny vojáků německé branné moci či Waffen-SS, kteří při ústupu směrem na západ naráželi na úsilí zpomalit nebo přímo zastavit jejich pochod. Pověštinou se jednalo o náhodné, chaotické a někdy vyprovokované akce, jindy jen vyvolané neopodstatněnými obavami z napaření či podobně. Nikoli náhodou také autor zdůrazňuje, že pachatelé nebyli pouze etničtí Němci, ale vojáci bojující na straně Německa (např. Chorvati, Lotyšci, Maďari, Ukrajinci, Rusové aj.).

Zatímco hrůzy bezprostředních událostí na válečných frontách až do jara 1945 nezasáhly v plné míře protektorátní území, české obyvatelstvo je zažilo právě až na sklonku války. Padevětova kniha registruje jejich oběti, a jak sám řekl v jednom rozhovoru, *jde o katalog zbytečných smrtí, které nepomohly ani k osvobození Československa, ani naopak k vítězství třetí říše*. Za zásadní přínos publikace bychom měli považovat fakt, že oběti po desetiletích dostávají již pozapomenutá či nově zdokumentovaná jména a konkrétní tvář, i když nikoliv ve všech případech. Autor se snaží, aby události zachycoval ve stručné a holé podobě, aniž by je hodnotil nebo komentoval, chce zůstat „nezaujatý“. Tento přístup ještě více zvýrazňuje jak konkrétní dopad, tak krutost a agresivitu války. Text doplňuje DVD s unikátními filmovými dokumenty, které zachytily vypálení Konětop, zastávku transportu smrti v Roztokách, jiný transport v Tachově, další ukázka pak přebírá scény z exhumace hrobů.

Na recenzovanou publikaci má podle slov J. Padevěta plynule navázat nová. Už název *Krvavé léto* naznačuje její obsah – půjde o události během „divokého odsunu“ Němců, o „vyřizování

úctů“ v podobě excesů vůči německému obyvatelstvu či poprav zajatých německých vojáků, ale i o násilnosti sovětských jednotek. Snad se jí podaří přiblížit záměrně zapomínanou, dokonce tabuizovanou stránku historie, která se výrazně spolupodepsala na podobě a charakteru osvobozené republiky i jejích obyvatel.

Jan Gebhart

■ **Tomáš JAKL**
Bojiště a barikády Pražského povstání

Paseka, Praha – Litomyšl 2014, 227 s.

V edici Zmizelá Praha, kterou vydává nakladatelství Paseka, se nedávno objevil nový svazek, který podle mého názoru potěší všechny zájemce o historii Protektorátu, Pražského povstání a rovněž všechny příznivce moderní vojenské historie. Renomovaný autor Tomáš Jakl, který k podobnému tématu publikoval řadu studií a článků a obsáhlou monografii *Květen 1945 v českých zemích: pozemní operace vojsk Osy a Spojenců – May 1945 in the Czech lands: ground operations of the Axis and Allied forces* (Miroslav Bílý, 2004) se zhostil úkolu popsat barikády a bojiště Pražského povstání se ctí a obdivuhodnou erudicí.

V úvodu publikace nalezneme čtenář stručný nástin vojenské i politické situace v Praze a jejím okolí na jaře 1945. Následuje popis historie stavby a existence pražských barikád od 5. května, kdy první vznikaly spontánně, nebo obyvatelstvo vyzval k jejich stavbě v 19.22 povstalecký rozhlas. Tato výzva se týkala především jižního a jihozápadního okraje Prahy, neboť barikády měly zastavit, či alespoň zpomalit postup jednotek Waffen-SS od Benešova. Barikády se stavěly především z dlažebních kostek, stavebního materiálu, který se nacházel poblíž, převržených vozidel a v neposlední řadě z tramvajových vozů, jejichž použití na barikádách nebylo náhodné, ale organizované z tramvajových vozoven.

Hlavní část publikace tvoří, jak je u této edice běžné, soubor dobových fotografií zachycujících jednotlivé ba-

rikády a lokality. Autor vybíral především z Vojenského historického ústavu, Národního archivu, Vojenského ústředního archivu, Muzea dělnického hnutí a rovněž ze své vlastní sbírky. Jde o z větší části dosud nepublikované snímky, seřazené přehledně podle pražských čtvrtí a v rámci nich poměrně logicky podle navazujících lokalit. Osobně bych ocenil u každé barikády, respektive u každé fotografie protektorátní a německý název lokality, ale je možné, že uvádět pouze současné názvy byla podmínka nakladatele, nikoliv rozhodnutí autora. Na snímcích je vidět, jak lokální možnosti ovlivňovaly stavbu a velikost barikády, což autor u většiny fotografií zdůvodňuje a vysvětluje. Velice působivá je například série snímků z okolí mostu Barikádníků, tehdejšího Trojského mostu, kde povstalci sváděli tvrdé boje s vojáky KG Der Führer, kteří měli za úkol probít se do pražských Dejvic a vyvést z Prahy německé civilisty, což se jim nakonec podařilo i za použití teroru vůči civilnímu obyvatelstvu. S jejich ústupovou kolonou odcházel z Prahy i K. H. Frank. Kniha neobsahuje prakticky žádné záběry bojových situací, což ovšem není vina autora. Takových snímků se zachovalo velmi málo a nikdo se snad nemůže divit amatérským fotografům i fotografům profesionálům, že se, stejně jako každý jiný, snažili povstání především přežít. Některé fotografie byly pořízeny již ve chvíli, kdy se barikády rozebíraly a bojiště uklízeli zajatí Němci, často ovšem nikoliv příslušníci branné moci, ale civilní obyvatelé včetně žen.

Za fotografickou část jsou přiřazeny mapky jednotlivých lokalit s vyznačenými barikádami. Černobílý tisk je v tomto případě mírně na závalu přehlednosti, starší mapový podklad z roku 1938 rozhodně nevádí, ale v případě lokalit, které do současnosti prošly výraznou změnou, jako třeba okolí dnešního náměstí Hrdinů, by možná bylo vhodné reprodukovat i mapu současnou. Rozsahem nejmenší, ale velmi cennou součástí knihy je katalog barikád, který je uložen v Muzeu hlavního města Prahy a který je důležitým pramenem pro další badatele.

Já osobně bych se přikláněl spíše k názvu Barikády a bojiště Pražského povstání, neboť právě toto stavby, odepšané jako problematické vojenskými teoretiky již v roce 1848, jsou symbolem odporu obyvatel Prahy proti ozbrojeným složkám hroutícího se nacistického Německa a možná i obecným symbolem boje slabšího proti silnějšímu a hlavním těžištěm knihy.

Tyto drobné výtky nemění nic na faktu, že dostáváme do rukou další hodnotnou publikaci, která přibližuje a dokumentuje události v hlavním městě během okupace. Dovolují si autorovi popřát hodně sil do další práce, a to z čistě sobeckých důvodů. Doufám totiž, že detailním způsobem zpracuje katalog všech pražských barikád. Pokud se tak rozhodne, rád mu budu nápomocen.

Jiří Padevět

■ **Anne APPLEBAUMOVÁ**
Železná opona. Podrobení východní Evropy 1944–1956

Překlad Petruška Šustrová
Beta-Dobrovský a Ševčík, Praha – Plzeň 2014, 510 s.

České vydání práce americké novinářky Anne Applebaumové (pouze s dvouletým odstupem od publikování originálu) je přínosným nakladatelským počinem. Nositelka prestižní Pulitzerovy ceny z roku 2004 za knihu o sovětských vězeňských táborech (česky *Gulag: Historie*. Beta-Dobrovský a Ševčík 2004) se v ní znovu zabývá

totalitním komunismem sovětského typu a přichází s námětem, který tentokrát úzce souvisí s tragickým předělem českých dějin 20. století. Jde o historiografickou syntézu sovětizace Polska, Maďarska a východního Německa (s namátkovými poukazy na vývoj v dalších „východoevropských“ státech včetně Československa), rozdělenou do dvou částí, z nichž první zahrnuje období uzurpování (1944–1948) a druhá upevnění a realizace (1949–1956) komunistické moci. Erudované komparativní přiblížení vzniku tří sovětských satelitů a průběhu fyzického, politického a kulturního znásilnění jejich obyvatelstva je pozoruhodné samo o sobě, českému čtenáři však přináší ještě zvláštní bonus – možnost srovnání popsaného s dobovým osudem vlastního národa a zpřesňující náhled na středoevropský geopolitický kontext.

Rozsáhlý text (včetně 24 stran fotografické přílohy) je vyjma delšího úvodu a stručného epilogu rozdělen do chronologicky na sebe navazujících částí (deset a osm kapitol s předělem v letech 1948/1949), které mají vhodné volenou strukturu a posloupnost. Jednotlivé kapitoly představují stěžejní fenomény procesu sovětizace, a to vždy tak, jak se v praxi projevily ve všech třech vybraných státech. Umožňují tak čtenáři konfrontovat principiálně takřka totožné nástroje a postupy sovětské moci a jejich vykonavatelů, jakož i tragické důsledky, jimž se místní většinové obyvatelstvo nemělo šanci ubránit. Applebaumová hojně upřednostňuje „řeč“ postupujících se osobních příběhů doplněných a propojených jejími komentáři před komplexnějším výčtem informací a průběžným vysvětlováním širšího kontextu popisovaných dějů. V některých kapitolách – například při líčení osudů tajných policistů, mládežnických vůdců či „zdráhavých kolaborantů“ – se tento přístup jeví jako optimální, v jiných by pro větší přehled/komfort čtenáře bylo prospěšnější přece jen více všeobecnější fotografie. Vhodné by rovněž bylo uvést alespoň dílčí informace o paralelním vývoji ve státech osvobozených západ-

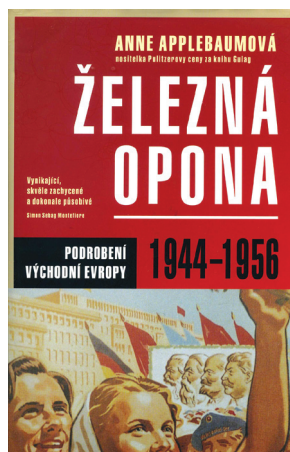
ními Spojenci, případně okomentovat postoje vůdčích západních politiků k sovětským praktikám.

V úvodu své práce autorka zmiňuje teoretické vymezení politického totalitarismu a přibližuje – pro českého čtenáře snad až příliš stručně – užívání, případně odmítání tohoto pojmu v západní historiografii. Upozorňuje (s. 23) na nejednotný přístup při prezentování sovětizace východoevropského regionu, přičemž se neztotožňuje s argumentací, že po válce existovaly vlastně tři fáze tamního vývoje – skutečná demokracie (1944–1945), falešná demokracie (mezidobí) a převzetí moci komunisty (1947–1948). Jednoznačně odmítá i tzv. revizionistické názory, že sovětizaci zapříčinily: nástup studené války, západní studenoválečníci, nebo, podle historika Williama A. Williamsa, nikoliv komunistická expanze, ale *americký tlak na otevření mezinárodních trhů*. (s. 25) Applebaumová oproti tomu konstatuje, že *v letech 1945 až 1953 Sovětský svaz radikálně proměnil celou oblast od Baltu po Jadran, od srdce evropské pevniny k jejím jižním a východním okrajům*. (s. 29) Upřesňuje také užívání pojmu „východní Evropa“ – Američané a Západoevropané *tehdy začali národy komunisty ovládané, ale nesovětské Evropy – Polska, Maďarska, Československa, východního Německa, Rumunska, Bulharska, Albánie a Jugoslávie – vnímat jako „blok“, z něhož se posléze stala východní Evropa, což je pojem historický a nikoli zeměpisný*. (s. 23)

Svůj výběr popisovaných středoevropských států sovětského bloku (Maďarska, Polska a východního Německa) autorka vysvětluje takto: *Nezvolila jsem si tyto tři země proto, že by si byly podobné, ale proto, že jsou tak odlišné*. Dále dokládá nejen jejich odlišnosti: válečné (nacistický stát – porobený, ale stále bojující stát – relativně svéprávný autoritativní stát) a historické (např. při nabývání a ztrátě suverenity a územní celistvosti), ale i podobnosti: jisté zkušenosti s politickým liberalismem, ústavní vládou a volbami, ač nešlo před válkou ani v jednom případě o plnohodnotnou demokracii. Píše, že tehdy měly

všechny tři země burzu, zahraniční investice, limitované společnosti a zákony chránící soukromé vlastnictví, už stovky let měly občanské instituce – církve, organizace mládeže, obchodní společnosti a tradici vydávání tiskovin. A také, že z *perspektivy roku 1945 nikoho nenapadlo předvídat, že Maďarsko se svými dlouhotrvajícími vazbami k německým a rakouským zemím na západě, Polsko se svou vášnivou protibolševickou tradicí či východní Německo se svou nacistickou minulostí zůstanou pod sovětskou politickou kontrolou skoro půl století.* (s. 30)

První část knihy obsahuje kapitoly *Nultá hodina* (popisuje zničená města, deziluzi jejich obyvatel a mezinárodněpolitické postoje Spojenců na konci války), *Vítězové* (příchod a zločiny Rudé armády – drancování, loupení a znásilňování), *Komunisté* (profily komunistických vůdců Waltera Ulbrichta, Bolesława Bieruta, Mátyáse Rákosiho a jejich spolupracovníků), *Policisté* (výcvik kádrů sesterských organizací sovětské politické policie NKVD – polské UB, maďarské ÁVO a východoněmecké MfS – už během války v Sovětském svazu a počátky jejich činnosti), *Násilí* (likvidace reálné i potenciální politické opozice – zejména polských odbojových organizací Zemská armáda, Svoboda a nezávislost – a odvlékání tisíců zajatců do Sovětského svazu), *Etnické čištění* (odsuny německého obyvatelstva, polsko-ukrajinské lokální konflikty a podrobněji též odsun českých Němců a situace slovenských Maďarů), *Mládež* (likvidování mládežnických nekomunistických organizací – polské sekce YMCA a polského skautingu, německé katolické a luteránské křesťanskodemokratické mládeže, maďarské katolické sekce KALOT a levicových Studentských kolejí), *Rozhlas* (ustavení a monopol Sověty řízených rozhlasových stanic, jakož i omezování tiskové svobody a diskriminace nekomunistických periodik), *Politika* (násilně omezená politická pluralita, reálné volební neúspěchy komunistů a jejich násilné praktiky vůči politickým soupeřům včetně falšování volebních výsledků), *Ekonomika*

(populistické zneužívání pozemkových reforem komunisty, likvidace soukromého obchodu a drobného podnikání).

Druhá část knihy obsahuje kapitoly: *Reakční nepřítel* (okolnosti počátku studené války a pozvolna se stupňující útoky proti katolické církvi včetně kardinálů Wyszyńského a Mindszentyho), *Vnitřní nepřítel* (masové zatýkání skutečných, potenciálních i smyšlených nepřátel komunistů od rolníků až po komunistické funkcionáře, monstrprocesy a umísťování do koncentračních táborů), *Homo sovieticus* (zvrácené cíle sovětské pedagogiky a snahy o indoktrinaci dětí a mladých lidí na všech stupních škol komunistickou propagandou, její využívání v oblasti kultury), *Socialistický realismus* (propagandistické ideologické působení prostřednictvím výtvarného umění, designu, architektury a filmu), *Ideální města* (budování socialistických industriálních měst typu Sztálinvárosi, Nové Huti či Stalinstadtu), *Zdráhaví kolaboranti* (legitimizace komunistických režimů západními umělci a intelektuály, výhody poskytované režimem jeho představitelům i tajným spolupracovníkům, předstíraný souhlas s rozdělením života), *Pasivní odpůrci* (skrytá anonymní neorganizovaná opozice, vznikající subkultury mladých rebelů – Halbstark, bikiniarzi či jampecek, humoristická kabaretní scéna, soukromé církevní či skautské aktivity, masová migrace z východní do západní části Německa), *Revoluce*

(události odehrávající se po smrti Stalina, protestní nepokoje ve východním Německu, liberalizace kulturních a uměleckých aktivit mladých lidí, dopady Chruščovova „tajného projevu“ až po nepokoje v Poznani a maďarské povstání v roce 1956).

V závěrečném epilogu autorka uvádí, že i přes zmírnění brutality po Stalinově smrti byla východní Evropa *turdá, svévolná a silně represivní* a že i přes dílčí rozdíly v posledním desetiletí své existence, kdy nejvíce policejním státem bylo Německo, nejvíce náboženské bylo Polsko a největší životní úroveň byla v Maďarsku, měly komunistické režimy jedno společné: *Potácely se od krize ke krizi – ne proto, že nebyly schopny doladit svou politiku, ale protože samotný komunistický projekt byl vadný.* (s. 404) To se projevilo i v neschopnosti dostat slibům o prosperitě a životní úrovni, která markantně zaostávala za západní Evropou – a tak rostl *cynismus a zklamání i těch, kteří původně v režim věřili.* (s. 405). O komunistických režimech o a těch, kteří věřili, že jejich *ušlechtilé cíle ospravedlňují lidské oběti*, píše: *Jejich úspěch odhalil jednu nepřijemnou pravdu týkající se lidské povahy: existuje-li dost patřičně odhodlaných lidí a mají-li podporu dostatečných prostředků a sil, mohou někdy nadobro zničit starobylé a zdánlivě trvalé právní, politické, vzdělávací a náboženské instituce. A bylo-li možné tak hluboce poškodit občanskou společnost národů tak různorodých a historicky kulturně bohatých, jako byly ty východoevropské, pak je lze podobně poškodit všude.* (s. 407)

Knihy A. Applebaumové jednoznačně dokládá – a to v případě všech tří států – dobovačné sovětské záměry a jejich uskutečňování, brutální zvrácenost sovětského komunismu a vlastizrádné jednání místních komunistů. Její poselství lze shrnout do následujících bodů: 1) Sovětský svaz se připravoval na podrobení „osvobozených“ států již v průběhu války; 2) místní komunisté připravovali sovětizaci za sovětské asistence ještě před koncem války; 3) místní obyvatelstvo si vedoucí společenskou

roli komunistů a komunismu nepřálo; 4) místní komunisté uzurpovali politickou moc za rozhodující podpory Sovětů; 5) sovětská i místní komunisté obyvatelstvu od počátku lhali a podváděli je; 6) v potenciální svobodné politické soutěži a za dostupnosti relevantních informací by komunisté prohráli; 7) po příchodu Rudé armády neexistovala žádná reálná specificky národní cesta ke komunismu nezávislá na Sovětech; 8) po uzurpování moci nastolili komunisté teror proti reálným, potenciálním i smyšleným odpůrcům; 9) naplňování utopických marxisticko-leninských vizí záměrně zničilo místní tisíciletou kulturu a nahradilo ji odlidštěným světem „reálného socialismu“ se zvráceným hodnotovým systémem; 10) komunistický totalitní režim vyvolával od počátku nesouhlas, protesty a odpor obyvatel.

Ze svého výzkumu zahrnujícího bádání v archívech, rozhovory s pamětníky a studium sekundární odborné literatury vytěžila Applebaumová dostatečně hluboký vhled do tématu i dostatek věrohodné dokumentace. Její prezentace a interpretace jsou v knize přesvědčivé i přes zanedbatelné faktografické nepřesnosti, marginální sporné názory a občasnou absenci kontextu – při celkovém náhledu výrazně převažují klady nad nedostatky. Jediným vážnějším deficitem práce je nedostatečné uvedení katastrofálních a šokujících událostí ve střední (a jihovýchodní) Evropě do souvislosti s válečnou a poválečnou politikou západních Spojenců včetně vymezení odpovědnosti příslušných státníků. Z hlediska faktografického doplnění, případně srovnání s produkcí českých historiků a československou cestou do komunistického područí lze poukázat zejména na práce: *Vzestup a pád komunistické Evropy* (Z. Zeman, 1998) a *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989* (J. Vykoukal, B. Litera, M. Tejchman, 2000), resp. *Role Československa v sovětské strategii* (J. Kalvoda, 1999) a *Osudné únorové dny 1948* (V. Veber, 2008), ale také na *Krvavé země. Evropa mezi Stalinem a Hitlerem* (T. Snyder,

2013) nebo druhý díl monumentální práce kolektivu ruských historiků začínající rokem 1940: *Dějiny Ruska 20. století* (A. Zubov a kol., 2015).

Anne Applebaumová dokonale pochopila podstatu sovětského komunismu a přesvědčivě doložila jeho brutální expanzi do střední Evropy. Její kniha je cenným příspěvkem k poválečným i následným politickým dějinám tzv. sovětského bloku.

Jan Cholínský

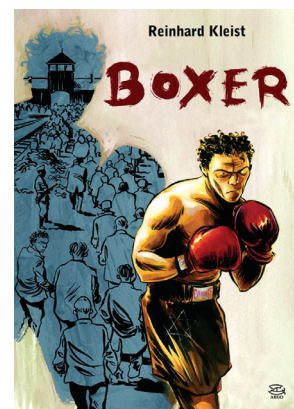
■ Reinhard KLEIST
Boxer. Pravdivý příběh Hercka Hafta

Argo, Praha 2015, 200 s.

Boj na život a na smrt, hledání ztracené lásky i takřka splněný americký sen – grafický román předního německého komiksového autora má všechny hollywoodské atributy. Příběh polského Žida Hercka Hafta je ovšem od začátku do konce nemilosrdným záznamem skutečných událostí.

Herckovi bylo šestnáct let, když se dostal do prvního koncentračního tábora. Hned od začátku se v něm probudila nezlomná vůle přežít, která odsunula na vedlejší kolej vše včetně soucitu s ostatními. Haft si v táborech „přivydělával“ drobnými krádežemi, pak si jeho fyzické zdatnosti všimli nacističtí důstojníci a nutili ho pro své obveselení boxovat s ostatními vězni. Prohra znamenala jistou smrt... Aniž by kdy profesionálně trénoval, porážel „bestie z Javořna“ (tábora, kde se postavil do ringu poprvé) bez milosti všechny soupeře. Haft věděl, že pokud se má zachránit, nesmí brát ohledy na druhé. Díky tomu přežil všechny tábory (včetně Osvětimi) i pochod smrti a dožil se konce války. Při životě ho po celou dobu udržovala především touha po setkání s jeho první láskou Leou. Ta mu zmizela kdesi ve válečné vřavě a Haft celou válku i po ní věřil, že Leu najde a konečně ji pojme za ženu.

Tahle touha ho dovedla až do Spojených států, kam se Lea měla údajně odstěhovat. Jako „židovská bestie“ (další z jeho boxerských přezdívek) se opět postavil do ringu – chtěl se stát tak slavným, aby Lea objevila

jeho jméno v novinách a oni se díky tomu znovu setkali. Oslnivá boxerská kariéra ale po počátečních úspěších nakonec nevyšla a Herck Haft si otevřel v Brooklynu zelinářství, oženil se s místní dívkou a zplodil tři děti.

Příběh viděný očima jeho syna Alana otevírá mimo jiné další z bolestivých témat holocaustu – vyrovnávání se s traumatickými událostmi, jejichž následky si oběti často nesou po celý život. Hercka Hafta tak vidíme jako vznětlivého a násilnického manžela a otce, kterého bylo podle Alanových slov těžké mít rád. Dokud takřka dvacet let po válce nezavazoval telefon z organizace, která pátrala po přeživších a spojovala je s příbuznými či těmi, kdo se je snažili najít... Snad teprve díky vytouženému setkání s Leou sebral Herck Haft sílu vyprávět svůj příběh.

Kleistův román přímo vybízí ke srovnání se Spiegelmannovým legendárním dílem *Maus*. *Boxer* sice po formální stránce jeho kvality a hloubky nedosahuje, nicméně jeho síla tkví právě v působivém příběhu a vykreslení nejednoznačných, ale o to reálnějších postav. Tam kde *Maus* bodoval především geniálními metaforami, nabízí *Boxer* „pouze“ černobílou realistickou (případně v nevytvořenějších momentech expresivní) kresbu. Z komiksového hlediska nejde o nijak převratné dílo, Kleistovi se ale podařilo skvěle vykreslit hrůzy války, v níž proti sobě ve skutečnosti nestojí jednoznačné zlo a dobro a v níž lidskost nakonec ztrácí všichni.

Alžběta Medková